

23. Папуш И. Творческая деятельность греков Приазовья. Конец XIX-XX век. Энциклопедический справочник / И. Папуш. – Мариуполь: Газета «Приазовский рабочий», 2000. – С. 61-62.
24. Сталинский «греческий заговор» [Электронный ресурс] // Греческая газета. – 2002. – №3. – Режим доступа: <http://www.greekgazet.ru>.
25. Якубова Л. Грецька антирадянська контрреволюційна повстанська організація / Л. Якубова // Енциклопедія історії України: в 5 т. / редкол. В. Смолій (гол.) та ін. – К. : Наук. Думка, 2003. – С. 304.
Стаття надійшла до редакції 10.03.2011 р.

V. N. Romantsov, H. V. Bogatikova

THE REASONS FOR «GREEK OPERATION» UNDER STALIN'S TOTALITARIAN REGIME

The article deals with debatable problems of the so called «Greek operation» being carried out by Stalin regime. The author highlights the grounds for subjecting Greek people of Ukraine to repression, reveals inhuman nature of Stalin's policy in national issues.

Key words: «The Greek operation», Stalin's totalitarian regime and repressive policies, a national minority.

УДК 94:339:316.343.34(477=14)"18"

В. С. Волониць

ГРЕЦЬКІ ТОРГОВІ ДОМИ В ОДЕСІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Розглядаються процеси створення і функціонування купецьких торгових домів в місті Одеса. Визначається роль представників грецького купецтва, які складали міцну, здорову і стабільну економічну силу суспільства, що стала на шлях капіталістичного розвитку. Проаналізовані питання грецького впливу в структурі вітчизняного підприємництва.

Ключові слова: торговий дім, греки-купці, підприємництво.

Постановка проблеми. Досвід історії підприємницької діяльності свідчить, що існування іноземного компоненту на певному етапі розвитку будь-якої країни відігравали помітну роль у її економіці. Російська імперія та окремі регіони теж не були винятком. Проте проблема ролі та іноземців в структурі вітчизняного підприємництва, не зважаючи на кількість історико-економічних досліджень не вважається достатньо вивченою. У вітчизняній історіографії ХІХ–ХХ століть не приділялося достатньої уваги вивченню діяльності іноземних підприємців. Ця тенденція спостерігається і в працях другої половини ХІХ століття де вплив іноземного капіталу на економічний розвиток держави розглядається побіжно, в контексті висвітлення російської політики «покровительства» відносно бал-канських народів. Відзначимо, що дослідження ХІХ століття містять багатий статистичний матеріал, втім практично не розглядають діяльність грецьких одеських торгових домів.

Аналіз попередніх досліджень. Окремі аспекти обраної проблематики розглядаються в роботах А. Скальковського [1], К. Скальковського [2], Г. Неболсіна [3], С. Бернштейна [4], В. Золотова [5], О. Дружиніної [6].

Сучасні дослідники докладають чимало зусиль для наукового відтворення персонального внеску греків Одеси не тільки в розвиток економіки Півдня а й загальноімперську економіку. Серед них чільне місце посідають праці Н. Терентєвої [7], Г. Тищенко [8], П. Герлігі [9], К. Авгігідіса [10], О. Карамиш [11].

Метою статті є дослідження впливу одеських купців на розвиток Півдня України.

Виклад основного матеріалу. Темпи промислового розвитку Російської імперії в обраний для дослідження період залишалися дуже низькими. Більшість галузей майже до кінця XIX ст. знаходилася у зародковому стані. Якщо оцінювати цей розвиток з позицій ринкової економіки, то навіть на межі XIX–XX ст. країна вважалася жебрацькою порівняно з розвиненими державами. Але саме в цей період вона вийшла на траєкторію здорового економічного зростання, яке було перервано катастрофою 1914 р.

Єдиним макроекономічним фактором, який заважав цьому зростанню, була мала ємкість внутрішнього ринку, насамперед через слабкий розвиток капіталістичних відносин та низьку платоспроможність населення.

Одесит Костянтин Скальковський у своїх мемуарах писав, що починаючи з 1820-х рр. греки заступили італійців і посіли місце французів, якими опікувався Рішельє. На початку XIX ст. в Російській імперії існувало 800 грецьких підприємств. Із повідомлення французького консула в Одесі, датованого 1832 р., ми дізнаємося, що в цей час існувало «40 іноземних фірм, створених греками, італійцями, словаками... Ці підприємства стабільні і постійні. Греки – найчисельніші й найбагатші» [11]. У 1833 р. в Одесі налічувався 21 грецький торговий дім. Про значну роль саме грецьких торговельних домів пише О. Дружиніна, називаючи її «винятково великою» [12].

Більшість сучасників стверджували, що в Одесі існували іноземні торгові фірми, з яких найчисельніші та найбагатші належали грекам.

На початку XIX ст. в Одесі з'являються торговельні контори родинних фірм Заріфі, Маразлі, Раллі, Родоканакі, Севастопуло. Це були представники грецьких аристократичних купецьких родин, нащадки колишніх візантійських родів, які обіймали високі посади в Оттоманській імперії, але на початку XIX ст., зазнавши репресій із боку турецького уряду, емігрували до Російської імперії.

За період правління першого одеського градоначальника герцога Рішельє було засновано багато торговельних домів. Один із перших – у 1812 р. – був заснований купцем першої гільдії Костянтином Папудовим [13]. Фірма працювала у сфері зовнішньої торгівлі, займалась переважно експортом зерна та імпортом фруктів, цитрусових, вина з островів Сірос, Скопелос та Галації, оливкової олії з островів Керкіра, Закінф, маслин із Марселя, Ліворно, бавовни зі Смирни. У 1832 р. до одеського порту прибуло 11 торгових суден (із них 5 під російським прапором) із Мессіни, Сіроса, Массалії, Мідії, завантажені цитрусовими, маслинами, вином; 3 судна під англійським прапором з Мальти та Массалії з цитрусовими; 2 – під австрійським стягом, що перевозили з Массалії перець. Уже 1833 р., роком пізніше, К. Папудов був отримувачем товару, який прибув на 8 суднах (маслини, олія, вино).

У 1833 р. з метою налагодження регулярного морського сполучення між Одесою та Константинополем було засновано Перше Чорноморське акціонерне товариство, до складу якого входило 500 акціонерів зі статутним капіталом 250 тис. крб. Акціонери обрали керуючий орган із трьох членів, серед яких був і Костянтин Папудов. Вартість кожної акції становила 500 крб. До керівництва активно залучались його брати – купці третьої гільдії Яніс та Георгій. Так, у 1834 р. прибуло та відбуло з Одеси 20 суден, отримувачами й відправниками яких були Папудови. Але вже через рік, у 1835 р., до порту Одеси прибуло 6 суден із вином, фруктами, горіхами, а відбуло 26 – переважно з пшеницею. У наступні роки спостерігався значний ріст експортно-імпортних операцій та підприємницького капіталу купця.

Утім, на фінансовий добробут грецького купецтва значно впливали часті епідемії, які спалахували в портових містах. Так, у 1837 р. страшна епідемія холери охопила всю Новоросію, а карантин значно обмежив пересування транспортних засобів і особливо суден. Костянтин Папудов, який займався експортом збіжжя, опинився перед загрозою

банкрутства. У таких скрутних обставинах грек переїздить до Парижа, де знаходить банкіра Ростілна який узяв на себе всі боргові зобов'язання купця. Через деякий час родина Папудова повернулася до Одеси, а вже у 1838 р. товарообіг фірми становив 1 948 135 крб. сріблом [14].

Однією з найбагатших одеських купецьких родин XIX ст. була родина Родоканакі. Ще у 1819 р. на о. Хіос розпочав свою діяльність торговий дім Родоканакі. Статутом цього родинного підприємства передбачалося відкриття чотирьох філій. Одесі відводилося особливе місце, зважаючи на торговельно-стратегічні пріоритети й політико-географічне значення міста. Отже, в Одесі відкрилася філія дому зі статутним капіталом 150 000 піастрів. Центральний офіс знаходився в Константинополі [15].

Провідним напрямком зовнішньоекономічної діяльності була торгівля зерном. Керівником Одеської філії, яка мала всі можливості для швидкого розвитку, було призначено Федора Родоканакі. Прохання було розглянуто та задоволено. При відкритті філіалів торговельних домів в портових містах грецькі купці активно проникали у внутрішні зернові регіони Росії, що зумовлювало значне збільшення обсягу торговельних операції із зерном.

Брати Родоканакі також експортували промислові вироби, меблі, тканини, папір з Європи, а через одеську філію отримували зерно, тваринний жир, льон, вовну та інші сільськогосподарські товари.

Пересування суден у Чорному та Середземному морях було пов'язане з небезпекою та труднощами, викликаними або піратськими нападами, або військовими діями. За цих обставин Федір Родоканакі ініціює створення морської страхової компанії «Чорне море». У листопаді 1826 р. наказом Херсонської казенної палати прохання

Ф. Родоканакі від 1819 р. про прийняття його в купецтво було задоволене. Федір Родоканакі був зарахований у купці першої гільдії. Зазначимо, що з часу появи купця в Одесі, йому вдалося накопичити вже досить значний капітал, який він сам оцінив в 50 100 крб. Про значний ріст капіталу свідчить той факт, що вже в кінці 1819 р. він становив 125 150 крб. А за рік зріс в 2,8 рази (348 002 крб. 75 коп.). У 1821 р. обіг торгової фірми Родоканакі становив 425 977 крб. ; у 1823 р. – 433 362; у 1824 р. – 645 625 крб. Значний ріст капіталу купця відбувся після прийняття гільдейства греком – у 1827 р. він дорівнював 1 114 296 крб. На початку 1830-х рр. капітал стабілізувався на рівні 2,5 млн, а в 1838 р. – 5 681 689 крб [16].

Про успішність підприємницької діяльності Федора Родоканакі свідчить той факт, що він був одним із двох купців, що здійснювали свої комерційні проекти на власному пароплаві. Федору Павловичу належали пароплави «Михаил» [17].

Після смерті Федора Родоканакі справу батька продовжив його єдиний син Перикл, який був добре обізнаний із виробництвом та можливостями розширення ринків збуту товарів.

У 1889 р. Перикл став автором листа до міністерства фінансів, де пропонував для розгляду статут «Товариства виноробства». Передбачалося, що товариство сприятиме розвитку виноробства на Півдні України та розповсюдженню російських вин, коньяку й шампанських вин за французькою технологією. Розглянувши це прохання, міська влада схвалила створення товариства [18]. У 1883 р. було засновано велике пароплавство «Брати Родоканакі», а судна «Віра», «Теодор Р», «Євгенія К» були зареєстровані в Одесі та ходили під російським прапором [19]. Після смерті Федора Родоканакі у власність сина перейшов торговий дім «Ф. Родоканакі» та всі активи та пасиви батька.

31 жовтня 1899 р. в Парижі помер Перикл Федорович Родоканакі. Багатства Перикла Родоканакі були розпродані, а власником торговельного дому став його зять – Микола Матвійович Маврокордато [20].

Одна з найбільших та найприбутковіших грецьких фірм Одеси належала вихідцю з о. Хіос Янісу Раллі. Свою підприємницьку діяльність він розпочав у 1805 р., працюючи у фірмі свого батька в м. Ліворно. Зміна економічної кон'юнктури та набуття Лондоном стратегічного значення в торговельних операціях зумовило відкриття в британській столиці у 1818 р. торговельної фірми «Раллі і Петрококкіно». Принагідно, можна додати, що в цей час західноєвропейські купці звертають свою увагу на схід, де особливого значення набували чорноморський регіон і місто Одеса. Тому не є випадковим, що відразу після заснування фірми в Лондоні, Яніс переїздить до Одеси (1822 р.), де й засновує власну фірму [21].

Філія торгувала хлібом, бавовною, спеціями, шкірою, вовною, цукром, металами, жирами. Налагодження власного бізнесу та отримання значних прибутків дало змогу у 1830 р. подати прохання про зарахування Раллі в купецтво Одеси першої гільдії, заявивши необхідний капітал у 50 000 крб. Того ж року було задоволене прохання про надання російського громадянства. У 1838 р. фірмі Раллі належало перше місце в експорті насіння льону, лляної тканини та шовку з Одеси до Англії.

Вкладення капіталу у нерухомість було одним зі шляхів вдалого та прибуткового бізнесу. Родині Раллі належали 4 будинки і 4 крамниці, дача та дрібні крамниці загальною вартістю 72 179 крб. Торговий дім «Брати Раллі» мав філії у Манчестері, Ліверпулі, Константинополі, Марселі. На середину 1870-х рр. власність родини Раллі збільшується, а їхні будинки були розташовані на центральних вилицях та площах портового міста (Дерибасівській, Рішельєвській, Італійській, Преображенській, Олександрійській площі). У цей час вартість нерухомості Раллі була найбільшою серед греків Одеси (539 500 крб.) [22].

Традиції торгового дому Раллі продовжив син Яніса – Стефанос. Утім, використовуючи налагоджені батьком механізми експорту-імпорту товарів, він змінює основні статті експорту. Якщо на початку століття основним товаром, що вивозили за кордон, було збіжжя, то з середини 1850-х рр. філія активно торгує металевими виробами. Як і батько, Стефанос користувався повагою серед одеситів, тому і був обраний почесним громадянином міста, почесним мировим суддею, громадським радником.

Однією з характерних ознак грецьких торгових домів першої половини XIX ст. була цілісність, що базувалась на міцних родинних зв'язках, а також підпорядкованість центральному офісу. Із плином часу, до середини XIX ст., в умовах інтенсифікації торговельно-комерційних відносин, набуття філіями власної комерційної практики та підприємницького капіталу спостерігаються тенденції їх відособлення та виділення в окремі самостійні торгові одиниці. В умовах жорсткої конкуренції між фірмами-експортерами необхідно було оперативно приймати рішення на місці купівлі-продажу зерна. Так, на початку 1866 р. відбулися структурні зміни і з цього часу торговий дім «Брати Раллі» функціонував вже в Одесі під назвою «Скараманга і К°» [23].

Зазначимо, що купці Одеси активно залучалися і до торгівлі в портових містах Азовського регіону, а особливо в Ростові, де вигідні торгові операції давали можливість отримувати надприбутки.

Досвід добре обізнаного з цим регіоном грека Л. Скараманги довів ефективність закупівлі зерна в цьому районі. Першим з одеситів, хто звернув увагу на цей ринок, був Я. Раллі. З часом його співвітчизники К. Папудов та Ф. Родоканакі, які володіли значними капіталами, заснували тут свої представництва. На цьому ринку греки мали можливість купувати пшеницю за нижчими цінами та розвивати географію торговельної активності шляхом активного залучення російського купецтва.

Ще у 1834–1836 рр. були спроби закупівлі пшениці, лляного насіння, жиру, а також овечої шерсті у віддалених губерніях імперії на договірних засадах із саратовськими купцями. Росіяни отримували значний розмір завдатку від греків, а іноді

навіть і всю суму. Вдалих досвід подібних операцій зумовив тісні торгові відносини між греками та російськими купцями.

Серед найбагатших грецьких купців Одеси XIX ст. був Григорій Іванович Маразлі. Він походив з грецької шляхетської родини, до міста прибув у 1792 р. і розпочав активну торговельну діяльність.

Було засноване підприємство, що спеціалізувалося на купівлі-продажу земельних ділянок. В умовах розбудови нового міста-порту такий вид торгівлі нерухомістю був достатньо прибутковою справою. Торгівля нерухомістю та вкладення капіталу у промисловість із часом стали пріоритетними напрямками комерційної активності родини Маразлі. Особливо ця тенденція простежується в діяльності сина засновника – Григорія Григоровича.

До найбільших торгових домів Одеси 1830-х рр. належало підприємство Мавро. Фанаріотська родина Мавро, зазнавши репресій на початку XIX ст. з боку турецького уряду, емігрувала до Російської імперії. В Одесі у 1806 р. Іван Мавро заснував торговий дім [24]. Але найбільшого успіху досягло підприємство Спиридона Мавро. Ще більший ріст спостерігався в період керівництва синів Спиридона – Івана та Олександра Мавро. Фірма мала розгалужену систему торгових представництв в портових містах – Таганрозі,

Марселі, Ліворно, Лондоні. На чолі філій стояли родичі дружини Мавро. Таким чином, родина Маврос об'єдналась з родиною Мелос.

Мелоси була відомою епірською купецькою родиною. Представництва їх фірми розташовувалися в традиційних центрах материкової торгівлі, які стояли на перетині торгових шляхів з Росії до Центральної Європи.

Нагромадження значних фінансових ресурсів давало змогу купцям вкладати кошти в нерухомість, будувати житлові та господарські споруди. Так, купець Костянтин Папудов володів будинками в шести різних районах Одеси. Перикл Родоканакі також мав чотири будинки та дачу в Одесі, два будинки – у Вознесенську, маєток в Градищах. Більшість представників грецького купецтва становили міцну, здорову і стабільну економічну силу суспільства, що стало на шлях капіталістичного розвитку.

Саме підприємливі торговці-греки беруть активну участь в організації промислових підприємств. Цьому сприяла й урядова постанова від 14 листопада 1824 р. про влаштування гільдій та торгівлю, яка зменшила повинності, що поклалися на купецтво. Законом підтверджувалося, що купці першої гільдії, які вели тільки оптову чи закордонну торгівлю, називалися «першостатейними» або «негоціантами». Ті, хто перебував у першій гільдії не менше 12 років, отримував звання комерції-радника чи мануфактур-радника. Уряд намагався визначити межі дозволеного в підприємстві, та забезпечити розвиток промисловості від іноземних впливів.

Право відкривати й утримувати фабрики, мануфактури та заводи мали лише купці-російські піддані. Греки-купці, що отримали російське підданства, володіючи земельними площами, мали змогу відкривати підприємства.

Підприємницький капітал осідав в Одесі повільно. Це, у першу чергу, обумовлювалося залежністю економічного добробуту від ринків Егейського моря та Середземномор'я. Вигідна торгово-економічна кон'юнктура на довгий час звузила підприємницькі потенції греків лише до торговельної діяльності. З обмеженням торгівлі тільки до експорту зернових культур торгівля не вимагала великих грошових внесків. Купівля та продаж відбувалися на місці або близько нього, що не потребувало значних грошових витрат.

З утвердженням капіталізму як економічної системи збільшувався кількісно, розвивався і зростав підприємницький прошарок суспільства. На стадії зародження фабрично-заводської промисловості формується прошарок промислової буржуазії.

Типовими промисловцями були власники невеликих торгових чи промислових капіталів. Наявність коштів у купців значно спрощувала організацію виробництва. Не зважаючи на те, що протягом першої половини XIX ст. міцні позиції в підприємстві утримували дворяни, поступово до промислового виробництва активно залучаються купці, які мали у своєму розпорядженні значні кошти. Більшість представників великого грецького купецького капіталу володіли земельними ділянками.

Так, Павло Раллі та Федір Родоканакі були крупними землевласниками, водночас Григорій Маразлі розбагатів на операціях з купівлі-продажу земельних ділянок в Одесі. Отже, наявність землі та значні фінансові можливості сприяли швидкій організації виробництва, що в умовах бурхливого розвитку процесу модернізації економіки, давало можливість знайти шлях вдалого вкладення та примноження капіталу. Купці намагалися вкладати свої капітали в такі прибуткові та рентабельні ділянки бізнесу, як цукроваріння, гуральництво, борошномельна промисловість.

Існування вільних коштів дали можливість родині Раллі відкрити цукровий завод. Купці Родоканакі взагалі активно інвестувала кошти у промисловість. Батько і син Родоканакі володіли паровим млином на 180 кінських сил, який приносив мільйонні прибутки власникам, текстильною та шкіряною фабриками, найпотужнішою броварнею на 500 000 відер, фабрикою з пошиття одягу, декількома гуральнями та заводом шампанських вин [25]. Костянтин Папудов мав велику земельну ділянку у центрі міста, де збудував кам'яне амбарне сховище, що було необхідним для тримання зерна, яке активно вивозилося за кордон.

Остання третина XIX ст. стала «золотою епохою» підприємництва в Російській імперії, до складу якої входила більшість українських земель. Оновлення всього суспільно-економічного життя, помітні зрушення в науці й техніці, інтенсивний розвиток ринкових відносин, які були спричинені реформами 1860–1870-х рр., призвели до утвердження капіталістичного способу виробництва, гігантського розширення меж підприємницької діяльності, появи нових її сфер і форм. Ця доба на передній край суспільного життя покликала торгово-промисловий прошарок, який із кожним наступним десятиліттям економічно міцнів і кількісно зростав. Джерелом його поповнення були представники різних соціальних верств та етносів.

Нові торгово-економічні умови покликали до активної торговельної діяльності найбільш енергійних, підприємливих і фінансово спроможних людей. Вони стали організаторами нових форм торгівлі та кредитно-банківської системи.

Купецтво, як найбільш підготовлена до ринкових відносин верства суспільства, керувалось винятково прибутковістю того чи іншого напрямку підприємництва. В умовах індустріального розвитку України воно мало змогу освоювати більш складні форми підприємницької діяльності. В Одесі, як важливому економічному центрі, поширювалась мережа підприємств у сфері нетоварної торгівлі. Зростання підприємницької активності в післяреформений період створило умови для розвитку кредитно-фінансової діяльності, яка охоплювало всі види позичкових кас, спеціалізованих контор, банків. Банки, маклерські контори, агентства здійснювали переважно кредитні операції і обслуговували зовнішню торгівлю і промисловість. У другій половині XIX ст. кредитування перейшло фактично до рук приватних власників, до акціонерних та інших товариств, які обкладалися процентним збором.

З середини XIX ст. греків із зовнішнього ринку почали витісняти єврейські фірми. Ще 1851 р. єврейська фірма Фішеровича й Когана спробувала витіснити грецьку монополію – зменшивши свій прибуток спочатку до 1 крб. за чверть, а потім до 25 коп. фірмі вдалося здобути переваги за рахунок швидкого обігу й скорочення витрат на зберігання.

У 1863 р. британський консул в Одесі повідомляв у Лондон про те, що євреї «зовсім витіснили греків і самі стали першими банкірами та купцями в Південній

Росії». Ця думка також простежується в записках про торгівлю зерном американського експерта: «Експортери, що нині займаються іноземною торгівлею зерном, здебільшого єврейські, великі фірми належать представникам цієї національності. Вони успішно відсунули на друге за значенням місце давні грецькі палати, більшість яких збанкрутіла» [26].

Окрім єврейської конкуренції ще однією причиною від'їзду греків з Одеси була ліквідація режиму порто-франко та запровадження в імперії агресивної протекціоністської політики, коли імпорту втратив значення в загальній торговельній діяльності. Починаючи з 1860-х рр. греки поступово втрачали контроль над середземноморською торгівлею, а їх місце посіли єврейські компанії, орієнтовані на надання посередницьких та брокерських послуг. Уже за переписом 1897 р. греки за показниками національного складу серед представників купецького стану посідали лише 8-е місце, значно поступаючись євреям, росіянам, українцям тощо.

Отже, ураховуючи великі торговельні можливості, які відкривалися з часу приєднання до Російської імперії Причорномор'я, в Одесі на початку XIX ст. з'являються філії великих торгових фірм, здебільшого орієнтовані на експорт зерна. Засновниками їх були представники заможних грецьких торговельних родин, які, маючи достатній капітал, намагалися розширити сферу діяльності підприємств та освоїти нові ринки. Ці товариства були закладами сімейного підприємництва, об'єднуючи коло близьких людей. Із розвитком економічних можливостей та інтенсифікації торгового обігу виникає необхідність відгалуження від центрального офісу та функціонування торгових домів уже як самостійних фірм. Проте з середини XIX ст. спостерігається різке скорочення чисельності грецьких торговельних фірм, спричинене зростаючою спеціалізацією експорту зерна – фірми, зайняті лише зерном, відвоювали ліву частку цього бізнесу, тоді як грецькі фірми займалися не лише експортом, а й імпортом товарів. Лише найпотужнішим грецьким торговим фірмам у цих умовах удалося зберегти свої економічні можливості та, примножуючи шляхом прибуткової роботи торгових домів фінансові ресурси, виявити себе і в промислово-комерційній діяльності. Купці вкладали кошти в прибуткові та рентабельні галузі економіки, легку й харчову промисловість, поза увагою не залишалися металургійні товариства та залізничне будівництво. Окремим грецьким комерсантам вдалося створити прибуткові компанії у фінансово-кредитній справі. Помітну роль представники грецького купецтва відігравали у створенні акціонерно-пайових компаній шляхом придбання акцій (паїв), або перебуваючи на посадах в асоційованих підприємствах.

Подальшому дослідженню запропонованої проблематики сприятиме поява фундаментальних розробок присвячених діяльності як окремих грецьких торгових домів так і функціонуванню їх філій на теренах Південної та Степової України.

Список використаної літератури

1. Скальковский А. Опыт статистического описания Новороссийского края / А. Скальковский. – Ч. I. – Одесса, 1850. – 364 с.
2. Скальковский А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края (1730–1823) / А. Скальковский. – Ч. I. – Одесса, 1836. – 350 с.
3. Скальковский К. Русский торговый флот и срочное пароходство на Черном и Азовском морях / К. Скальковский. – СПб., 1887. – 554 с.
4. Небольсин Г. Статистическое обозрение внешней торговли России : в 2 ч. / Г. Небольсин – СПб., 1850. – Ч. 1. – 410 с. ; Ч. 2. – 496 с.
5. Бернштейн С. Одесса. Исторический и торгово-экономический очерк Одессы в связи с Новороссийским краем / С. Бернштейн. – Одесса, 1881. – 233 с.
6. Золотов В. А. Внешняя торговля Южной России в первой половине XIX века / В.А.Золотов. – Ростов-на Дону, 1963. – 190 с. ; Золотов В. Хлебный экспорт

- России через порты Черного и Азовского морей в 60-90-е годы XIX века / В. Золотов – Ростов-на Дону, 1966. – 250 с.
7. Дружинина А. Южная Украина в период кризиса феодализма, 1825-1860 гг. / А. Дружиніна. – М., 1981, – 278 с.
  8. Терентьева Н. Греки в Україні: економічна і культурно-просвітницька діяльність (XVII–XX ст.) / Н. Терентьева. – К., 1999. – 351 с.
  9. Терентьева Н., Торгово-економічні зв'язки України і Греції: історичні традиції та сьогодення / Н. Терентьева, О. Слюсаренко. – К., 2005. – 384 с.
  10. Терентьева Н. Сім'я Маразлі в Одесі // Подвижники й меценати. Грецькі підприємці та громадські діячі в Україні XVII–XIX ст. Історико-біографічні нариси / Н. Терентьева, Н. Ішуніна. – К., 2001 – С. 121–131.
  11. Терентьева Н. Підприємницька діяльність грецьких купців – братів Раллі / Н. Терентьева, Г. Тищенко // Подвижники й меценати. Грецькі підприємці та громадські діячі в Україні XVII–XIX ст. Історико-біографічні нариси. – К., 2001 – С. 133–140.
  12. Герлігі П. Одеса. Історія міста, 1794-1914 / П. Герлігі. – К., 1999. – 210 с.
  13. Авгитидис К. Торговий дом Константина Папудова // Подвижники й меценати. Грецькі підприємці та громадські діячі в Україні XVII–XIX ст. Історико-біографічні нариси / К. Авгитидис. – К., 2001 – С. 141–152.
  14. Скальковский К. Русский торговый флот и срочное пароходство на Черном и Азовском морях / К. Скальковский. – СПб., 1887. – С. 201.
  15. Дружинина А. Южная Украина в период кризиса феодализма, 1825–1860 гг. / А. Дружиніна. – М., 1981, – 189 с.
  16. Бернштейн С. Одесса. Исторический и торгово-экономический очерк Одессы в связи с Новороссийским краем / С. Бернштейн. – Одесса, 1881. – С. 80.
  17. Авгитидис К. Торговий дом Константина Папудова / К. Авгитидис // Подвижники й меценати. Грецькі підприємці та громадські діячі в Україні XVII–XIX ст. Історико-біографічні нариси. – К., 2001 – С. 141–152.
  18. Терентьева Н. Одесские купцы Родоканаки / Н. Терентьева // Подвижники й меценати. Грецькі підприємці та громадські діячі в Україні XVII–XIX ст. Історико-біографічні нариси. – К., 2001 – С. 153.
  19. Янищи Ф. К. Греческая диаспора на юге России. Деятельность семей Месаксуди (Керчь) и Родоканаки (Одесса) (XIX – начало XX в.) / Ф. Янищи // Вестник Московского университета. – 1998. – №4. С. 62–76.
  20. Скальковский А. Записки о торговых и промышленных силах Одессы, составленные в 1859 г. / А. Скальковский. – СПб, 1865. . – С. 118.
  21. Держархів Одеської області (далі ДАОО). – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 1794. Арк 1-3.
  22. Терентьева Н. Одесские купцы Родоканаки / Н. Терентьева // Подвижники й меценати. Грецькі підприємці та громадські діячі в Україні XVII-XIX ст. Історико-біографічні нариси. – К., 2001 – С. 159.
  23. ДАОО. – Ф. 188. – Оп. 1 – Спр. 7.
  24. Там само – Ф. 188. – Оп. 1 – Спр. 8.
  25. Коханский В. Одесса за 100 лет. Исторический очерк и иллюстрированный путеводитель на 1894 г. / В. Коханский. – Одесса, 1894. – С. 185.
  26. Терентьева Н. Підприємницька діяльність грецьких купців – братів Раллі / Н. Терентьева, Г. Тищенко // Подвижники й меценати. Грецькі підприємці та громадські діячі в Україні XVII-XIX ст. Історико-біографічні нариси. – К., 2001. – С. 135.
  27. Коханский В. Одесса за 100 лет. Исторический очерк и иллюстрированный путеводитель на 1894 г. / В. Коханский. – Одесса, 1894. – С. 186.

28. Коханский В. Одесса за 100 лет. Исторический очерк и иллюстрированный путеводитель на 1894 г. / В. Коханский. – Одесса, 1894. – С. 182.
29. Бернштейн С. Одесса. Исторический и торгово-экономический очерк Одессы в связи с Новороссийским краем / С. Бернштейн. – Одесса, 1881 – С. 75–76.
Стаття надійшла до редакції 15.03.2011 р.

V. S. Volonits

THE GREEK AUCTION HOUSES OF ODESSA IN XIX CENTURY

In article is considered processes of creation and functioning merchant auction houses in Odessa. A role of representatives of Greek the merchants, which made strong, healthy and stable economic force of society is lighted, that became on the way of capitalist development. Analyses questions of the Greek influencing to the structure of home enterprise.

Key words: trading house, the Greek merchants, business.

УДК 94(477.852=14)"16/17":352/354

М. К. Подгайко

ЗАКОНОТВОРЧА ПРАКТИКА ГЕТЬМАНСЬКИХ ТА ЦАРСЬКИХ УРЯДІВ ЩОДО ГРЕКІВ НІЖИНА В II ПОЛОВИНІ XVII–XVIII СТ.

На основі комплексного аналізу літератури та джерел, аналізується правнича практика гетьманського та царського урядів щодо ніжинських греків. Досліджується правове підґрунтя перебування грецьких купців на території України. Висвітлюються економічні, геополітичні та правові чинники, що вплинули на отримання ніжинськими греками особливого статусу, прав та привілеїв.

Ключові слова: ніжинські греки, гетьманський універсал, жалувана грамота, Ніжинський грецький магістрат.

Постановка проблеми. Середина XVII століття знаменувалась в історії України подіями Національно-визвольної війни. Результатом вдалих для козацької армії бойових дій стало утворення згідно з умовами Зборівської угоди (1649 р.) Української козацької держави. Проте, тривала війна призвела до економічного занепаду країни. З метою відновлення всіх сфер функціонування суспільства, гетьманський уряд всіляко заохочував іноземних купців до активізації торгівельної справи на українських землях. Внаслідок цього відбулося формування ніжинської грецької громади. Життєдіяльність ніжинських греків регулювалася цілим комплексом політико-правових документів, які продукувала гетьманська та царська влада. Ті законодавчі рішення, що приймалися протягом XVII – XVIII ст. послідовно, крок за кроком, вибудовували привілейоване становище ніжинської грецької спільноти.

Аналіз попередніх досліджень. Вивчення історії ніжинської грецької громади розпочалося з середини XIX ст. зі статті М. Сторожевського [8]. Ця тема набула актуальності у зв'язку зі змінами в суспільно-політичній системі Російської імперії. Протягом другої половини XIX ст. з'явився ще ряд робіт з історії ніжинського грецького братства, автори яких акцентували увагу на окремих аспектах життєдіяльності грецької громади. Особлива роль в аналізі законодавчої практики гетьманського та царського урядів щодо ніжинських греків належить студіям К. Харламповича [10]. На відміну від праць попередників, весь матеріал його «Нарисів» ґрунтується на найбільш інформативному джерельному комплексі – архіві грецького братства. В період перебудови історики отримали доступ до багатьох архівних документів, що за радянської доби було неможливим. Саме в цих умовах розпочала

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ІСТОРІЯ. ПОЛІТОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К.В. Балабанов

Засновано у 2011 р.

ВИПУСК 1

МАРІУПОЛЬ – 2011

УДК 3(05)

Вісник Маріупольського державного університету
Серія: Історія. Політологія
Збірник наукових праць
Видається 3 рази на рік
Заснований у 2011 р.

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол №7 від 30.03.2011 р.)

Головна редколегія:

Головний редактор – чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Заст. головного редактора – к.е.н., проф. О. В. Булатова

Члени редколегії: д.ю.н., проф. М. О. Баймуратов, д.ф.н., проф. С. В. Безчотнікова,
д.і.н., проф. В. М. Романцов, д.культурології, проф. Ю. С. Сабадаш,
д.е.н., проф. І. Г. Яремчук

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д.і.н., проф. В. М. Романцов

Заступник відповідального редактора – к.філос.н., доц. С. В. Янковський

Відповідальний секретар – к.і.н., доц. С. П. Пахоменко

Члени редакційної колегії: д.політ.н., проф. В. А. Войналович,
д.і.н., проф. А. В. Гедьо, д.і.н., проф. О. І. Гуржій, д.політ.н., проф. Г. І. Зеленко,
д.і.н., проф. Ф. Ігуменіду (Республіка Кіпр), д.політ.н., проф. І. Г. Онищенко,
д.політ.н., проф. М. І. Панчук, д.і.н., проф. І. С. Пономарьова,
д.і.н., проф. Ю. Д. Пряхін, д.політ.н., проф. С. Ю. Римаренко,
д.і.н., проф. В. М. Романцов, д.політ.н., проф. А. Романо (Італійська Республіка),
д.і.н., проф. О. П. Реєнт, д.і.н., проф. Н. Р. Темірова

Засновник Маріупольський державний університет
87500, м.Маріуполь, пр.Будівельників, 129а
тел.: (0629)34-60-93; e-mail: istfak_mdgu@ukr.net

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(Серія КВ №17802-6652Р від 24.05.2011)
Тираж 100 примірників. Замовлення №469.4

Видавець МФ ТОВ «Друкарня "Новий світ"»
87510, м.Маріуполь, Красномаякська, 2; тел.: (0629)41-35-13
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №1792 від 20.05.2004

ЗМІСТ

Балабанов К. В. ПІДГОТОВКА СУЧАСНИХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИХ ФАХІВЦІВ В МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ: ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ	7
---	---

ІСТОРІЯ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Рєєнт О. П. СОЦІАЛЬНИЙ ЧИННИК У РОЗВИТКУ НАУКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ	13
Романцов В. М., Богатікова О. В. ПРИЧИНИ ПРОВЕДЕННЯ «ГРЕЦЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ» В УМОВАХ СТАЛІНСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ	17
Волоніць В. С. ГРЕЦЬКІ ТОРГОВІ ДОМИ В ОДЕСІ ХІХ СТ.	22
Подгайко М. К. ЗАКОНОТВОРЧА ПРАКТИКА ГЕТЬМАНСЬКИХ ТА ЦАРСЬКИХ УРЯДІВ ЩОДО ГРЕКІВ НІЖИНА В II ПОЛОВИНІ ХVІІ–ХVІІІ СТ.	30
Шипік Н. Ф. ДИНАМІКА ПРИРОДНОГО ПРИРОСТУ НАСЕЛЕННЯ ДОНЕЧЧИНИ У ПОВОЄННЕ ДЕСЯТИРІЧЧЯ (1946–1955 РР.)	35
Новікова С. В. ГОЛОВНІ СКЛАДОВІ ЕКСПОРТНОЇ ТОРГІВЛІ ГРЕЦІЇ З РОСІЙСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)	41

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Папазова А. В. МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОЛЕГІУМІВ ОРДЕНУ ЄЗУЇТІВ У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ РЕГІОНІ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХVІ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІ СТ.	47
--	----

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО, ТЕОРІЯ ІСТОРІЇ

Коробка В. М. НАУКОВА РОЗРОБКА ПРОБЛЕМИ МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ У КАТЕРИНОСЛАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ ОСТАННЬОЇ ТРЕТИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	54
Коробка Ю. В. НАУКОВІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОБМЕЖЕННЯ ПРИСАДИБНОГО ГОСПОДАРСТВА КОЛГОСПНИКІВ У РОКИ «ВІДЛИГИ»	61
Романцова Н. І. КНЯЗЬ Д. ВИШНЕВЕЦЬКИЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ	67
Тарасов С. В. ЛІВОБЕРЕЖНА УКРАЇНА НА ПОЧАТКУ 60-Х РР. ХVІІ СТ. ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ У РОСІЙСЬКІЙ ДОРЕВОЛЮЦІЙНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ	72